

DOI: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2018.i10.p73>

ЗАСТАВА В СИСТЕМІ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ ЧИННОГО КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Маланчук Петро Михайлович,
канд. юрид. наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових
дисциплін та судочинства,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Голованова Валерія Ігорівна,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Здобуття Україною незалежності, розбудова нашої країни як демократичної, правової держави викликали необхідність реформування всього законодавства, а саме кримінально-процесуального. Конституція України гарантує кожному члену суспільства права і свободи. У системі заходів, що застосовуються державою щодо забезпечення законності і зміцнення правопорядку, одне з центральних місць займає захист прав та свобод людини і громадянина. Небезпеку їх обмеження чи порушення, які не мають підґрунтя, у кримінальному процесі становлять запобіжні заходи. Перші кримінально-процесуальні кодекси УРСР 1922 року та 1927 року передбачали застава, але при наступній кодифікації 1960-1961 рр. її із системи запобіжних заходів було виключено. У чинному КПК України застава була відновлена в 1996 р. Вона впливає на матеріальну сферу життя та не чіпає інших фундаментальних прав і свобод і водночас гарантує досягнення мети запобіжних заходів. За даними діяльності правозастосовчих органів застава застосовується вкрай рідко. Однією з причин є нерозробленість концептуальних положень реалізації цього запобіжного заходу в умовах здійснення судово-правової реформи, що і обумовлює актуальність даного дослідження. У статті проводиться системний аналіз правових норм, з метою дослідження таких питань: поняття запобіжного заходу з огляду на діючий Кримінально- процесуальний кодекс, Науково-практичний коментар та ін.; поняття застави, її зміст, порядок призначення. Також на основі спеціальної юридичної літератури аналізується сутність застави як елементу запобіжних заходів. Визначено порядок призначення застави на підставі чинного законодавства. Проаналізовано термін «заставадавець», а саме хто може бути заставадавцем та як це врегульовано Кримінально-процесуальним кодексом. Зазначено міжнародний досвід у внесенні такого запобіжного заходу, як застава, на прикладі США.

Ключові слова: запобіжні заходи, застава, кримінальний процес, заставадавець.

Malanchuk P. M., Golovanova V. I. The pledge in the system of precautionary measures of the criminal processal legislation of Ukraine. When Ukraine became an independent country, when it started the development of a democratic and constitutional state there was a need of reforming all legislation, namely, criminal procedure. The Constitution of Ukraine guarantees to every member of

society certain rights and freedoms. In the system of measures used by the state, one of the central places is occupied by the protection of human and civil rights and freedoms. Precautionary measures are actions, which are taken to prevent something unwanted taking place. A pledge is one of elements of the precautionary measures. The pledge is a bailment that conveys possessory title to property owned by a debtor (the pledgor) to a creditor (the pledgee) to secure repayment for some debt or obligation and to the mutual benefit of both parties. So, it affects the material sphere of life and does not touch other fundamental rights and freedoms and at the same time guarantees the achievement of the goal of precautionary measures. According to the activity of enforcement authorities, the pledge is applied extremely rarely. One of the reasons is the lack of development of the conceptual provisions of the implementation of this preventive measure in the context of judicial and legal reform, which determines the relevance of this study. The article analysis legal norms, with the aim of studying such issues: the notion of precautionary measures in view of the current Criminal Procedure Code, Scientific and Practical Commentary, etc.; the concept of a pledge, its contents, the procedure for the assignment. Also, the essence of the pledge is analyzed as an element of precautionary measures, according to special legal literature. The term "pledgor" is analyzed systemically, namely, who can be a pledgor and how it is regulated by the Criminal Procedure Code. The example of assignment of a mortgage in the USA is also described in the article.

Keywords: precautionary measures, pledge, criminal procedure, pledgor.

Постановка наукової проблеми. У теорії кримінального процесу досить актуальним є питання застосування застави. В пам'ятках права VI-IV ст. до н.е. застава існувала як засіб зобов'язального права при вирішенні судових справ і мала майновий характер. Ефективність правозастосовної та правоохоронної діяльності у вирішенні поставлених завдань, в значній мірі залежить від правильно застосованих запобіжних заходів, до яких як елемент й відноситься застава. Отже, проблемним питанням є застосування застави в межах кримінального законодавства.

Актуальність. В процесі євроінтеграції та переймання досвіду більш розвинених країн Західної Європи, США та інших, застосування його у всіх сферах суспільного життя, спричинило деякі зміни в кримінально-процесуальному законодавстві. Розвиток інституту запобіжних заходів має велику роль для кримінального процесу. Інститут застави буде завжди вдосконалюватися та змінюватися в залежності від зовнішніх та внутрішніх факторів розвитку суспільства та вектору розвитку політики.

Тематику застосування інституту запобіжних заходів, досліджували такі науковці, як А.М. Резніков, Г.С. Герасименко, І.М. Янченко О.В. Петрова, І.В. Тарасова, та ін.

Мета статті – комплексно проаналізувати чинне законодавство з тематики застави, визначити поняття та її значення, сутність, порядок призначення та визначення суми, зазначити міжнародний досвід в способах внесення застави.

Виклад основного матеріалу. В Україні вживання запобіжних заходів є гарантією реалізації завдань кримінального провадження. Запобіжний захід у вигляді застави є дійовим способом впливу на підозрюваного, обвинуваченого, який базується на економічному підґрунті та моральному зобов'язанні перед іншими особами, якщо вони виступили заставодавцями. Можливість грошових втрат, у разі невиконання вимог застави, змушує підозрюваного, обвинуваченого до її виконання, що й було метою законодавця.

Для того щоб повною мірою дослідити питання застави в кримінально-процесуальному законодавстві України, треба з'ясувати визначення більш широкої категорії, до якої входить застава як елемент, – це запобіжні засоби.

Під запобіжним засобом слід розуміти заходи процесуального примусу, які обмежують свободу пересування та особисту свободу підозрюваного, обвинуваченого і застосовуються з метою запобігти можливості приховатися від слідства і суду, перешкодити встановленню здійсненню правосуддя та об'єктивної істини, а також продовжити злочинну діяльність. [2]

Якщо брати до уваги визначення цього ж терміну у науково-практичному коментарі Кримінально процесуального кодексу України (далі – КПК України), то треба зазначити, що запобіжні заходи – це заходи забезпечення кримінального провадження, застосування котрих супроводжується обмеженням конституційних прав і свобод осіб, які мають статус підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінальних

правопорушень. Ці обмеження стосуються як свободи пересування загалом, так вільного вибору місця перебування [9].

Систему запобіжних заходів, на підставі ст. 176 чинного КПК України, становлять: особисте зобов'язання, особисту поруку, заставу, домашній арешт, тримання під вартою [3].

Варто зазначити, що запобіжні заходи не містять у собі фактори покарання та ставлення держави до особи як до злочинця. Конституційний Суд України погоджується з думкою про те, що «за правовою природою запобіжні заходи до підозрюваного, обвинуваченого не є кримінальним покаранням» [7].

Запобіжний захід у вигляді застави може використовуватися як самостійний захід, а також може виступати одночасно альтернативою триманню під вартою. Але при цьому, як зазначає Петров О. С., факт внесення застави є підставою для звільнення підозрюваного, обвинуваченого з-під варти [7, С. 110].

Відповідно до частини 1 статті 182 Кримінально-процесуального кодексу України застава визначається як «запобіжний захід, що полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України на спеціальний рахунок, визначений у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, для забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків за умови направлення внесених коштів у дохід держави в разі невиконання цих обов'язків» [3].

Щодо суті застави, то вона полягає в тому, що у разі, якщо суб'єкт не виконує покладені на нього обов'язки, які зазначені в ч. 5 ст. 194 КПК України, то ним внесені кошти, що є безпосередньо заставою, передаються у дохід держави. Варто зазначити, що предметом застави можуть бути лише кошти. Інші матеріальні цінності, що належать заставнику на правах його власності, стосовно яких він володіє повною мірою правом володіння, користування і самостійного розпорядження, не можуть бути предметом застави [2].

У випадку, якщо підозрюваний, обвинувачений немає нагоди особисто внести заставу, законодавець передбачає, такий варіант внесення застави – внесення коштів іншою особою. Заставадавець може виступити фізична чи юридична особа від свого імені, яка вносить грошові виплати. Проте є деякі виключення. Коло таких осіб є обмеженим. Як зазначається в статті 182 КПК України «заставадавець не може бути юридична особа державної чи комунальної власності або такої, що фінансується з місцевого, державного бюджету, або у статутному капіталі

якої є частка державної, комунальної власності, або яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності» [3].

Розмір застави визначається ухвалою слідчого судді, суду. Він формується виходячи з таких особливостей обставин правопорушення, як сімейного та майнового стану підозрюваного, обвинуваченого, інших даних про його особу та ризику, які передбачені ст. 177 КПК України. Розмір застави повинен відповідати можливостям суб'єкта застосування запобіжного заходу, загальна сума застави прямо залежить від виду тяжкості злочину. Таким чином, в ч. 5 ст. 182 КПК України передбачається за вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості – від одного до двадцяти розмірів мінімальної заробітної плати; за вчинення тяжкого злочину, – від двадцяти до вісімдесяти розмірів мінімальної заробітної плати; а у разі вчинення особливо тяжкого злочину – від вісімдесяти до трьохсот розмірів мінімальної заробітної плати. Але незважаючи на чітко встановлені розміри застави, слідчий суддя, суд мають право призначити заставу, що виходить за встановлені межі. А саме, якщо застава у зазначених межах не забезпечить виконання особою покладених на неї обов'язків [3].

Також законодавець встановлює, що у деяких випадках частиною суми застави відшкодуються збитки, що були завдані кримінальним правопорушенням. Згідно постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу» від 11 січня 2012 р. № 15 «застава вноситься у національній грошовій одиниці на спеціальний рахунок суду, який обрав такий запобіжний захід, відкритий в органах Казначейства в установленому законодавством порядку» [6]. Із дня обрання запобіжного заходу у вигляді застави особа повинна внести кошти на рахунок протягом 5 днів. Документом, що підтверджує проведений платіж, є завірений банком бланк сплати застави. Потім цей бланк передається слідчому, прокурору або суду, що здійснює кримінальне провадження.

Сьогодні в нашій державі застава, як запобіжний захід, застосовується досить рідко. Основною причиною цього є недосконалість національного законодавства у зазначеній галузі. Так, на території нашої держави застосування до особи застави є швидше винятком, аніж правилом, хоча закордоном практика застосування такого виду запобіжного заходу є достатньо розповсюдженою.

Якщо розглядати інститут застави в США, то, за дослідженням Боярова А. С. існують різні способи її внесення. По-перше, повна гарантована застава. Вона являє собою внесення повної суми застави

особисто підозрюваним в залі суду, шляхом поміщення грошей у спеціальний сейф. По-друге, закрита гарантована застава: поручитель підписує зобов'язання суду під суму застави та поручається за нагляд, а підозрюваний сплачує гонорар поручителю, який зазвичай складає приблизно 10 % від суми застави. У разі, якщо підозрюваний переховується від суду, поручитель повинен сплатити суду повну суму застави, а тому має право вимагати в підозрюваного паралельну сплату в додаток до гонорару. По-третє, застава-завдаток. Суддя дозволяє залишити в суді на зберігання відсоток від загальної суми застави (зазвичай це 10 %). Повну суму застави підозрюваному необхідно сплатити у разі, якщо він переховується від суду. Такий відсоток повертається після розгляду справи, але суд має право залишити собі 1–2% на процесуальні витрати. По-четверте, негарантована застава – підозрюваний не сплачує суду грошей, але зобов'язується на повну суму застави з'явитися для участі у слідчих діях [1]. Як ми бачимо, методи внесення застави між Україною та США не співпадають. На відміну від США, ми маємо лише 2 варіанти – внесення особисто підозрюваним, обвинуваченим або заставодавцем.

Взагалі, рішення про застосування запобіжного заходу приймаються: під час досудового розслідування - слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження - судом за клопотанням прокурора. (ч. 4. Ст. 176 КПК України). Як зазначає Маланчук П. М. у статті «Слідчий суддя і його роль у забезпеченні нагляду за дотриманням прав і свобод

учасників кримінального провадження» «Виключно слідчий суддя під час досудового розслідування у кримінальному провадженні за клопотанням відповідних осіб вирішує питання про застосування таких заходів забезпечення кримінального провадження як привід, накладення грошового стягнення, тимчасове обмеження підозрюваного у користуванні правом, відсторонення від посади, тимчасовий доступ до речей і документів, тимчасове вилучення майна, арешт майна, затримання особи. Виключно слідчим суддею в ході досудового розслідування за клопотанням слідчого, яке узгоджене з прокурором, вирішуються питання про застосування таких особливих заходів забезпечення кримінального провадження, як запобіжних заходів (як особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт, тримання під вартою)» [4, С. 97-101].

Висновки. Таким чином, враховуючи вищевикладене, необхідно удосконалювати законодавчий механізм призначення запобіжного заходу у вигляді застави. На сьогодні актуальним є ряд спірних та невирішених питань щодо порядку та особливостей призначення застави як різновиду запобіжного заходу. Зазвичай після внесення застави особа намагається ухилитися від покарання та сховатися від органів, що здійснюють розслідування кримінального провадження. Резюмуючи наданий матеріал, ми можемо сказати, що інститут застави в Україні не є ідеальним.

Література:

1. Бояров С. А. Арест, залог и досудебное расследование в уголовном судопроизводстве США. Российская юстиция. 2006. No 2. С. 70–74
2. Грошевий Ю.М., Тацій В.Я., Туманянц А.Р. та ін. - Кримінальний процес : [підручник]/; за ред. В.Я. Тація, Ю.М. Грошевого, О.В. Капліної, О.Г. Шило. – Х. : Право, 2013. – 824 с
3. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
4. Маланчук П. М., Пось А. А. Слідчий суддя і його роль у забезпеченні нагляду за дотриманням прав і свобод учасників кримінального провадження / П. М. Маланчук, А. А. Пось // Правові горизонти. – 2017. - С. 97-101.
5. Омельчук Л. В. Процесуальний статус слідчого судді в кримінальному процесі України /Л. В. Омельчук, Х. І. Клімковська // Вісник Академії адвокатури України. – 2014. – Т. 11, № 3. – С. 98-106.
6. Петров О. С. Актуальні питання застосування застави як різновиду запобіжного заходу за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України /О. С. Петров// Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2017. – С. 110-112.
7. Постанова Кабінету Міністрів України Про затвердження порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : від 11 січня 2012 р. No 15// Офіційний вісник України. 2012. – No 4. – Ст. 151

8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення статті 150 Кримінально-процесуального кодексу України стосовно тяжкості злочину (справа про врахування тяжкості злочину при застосуванні запобіжного заходу). - [Електронний ресурс] : Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-03>

9. Тація В. Я., Пшонки В. П., Портнова А. В. - Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. : у 2 т. ; за заг. ред.. – Харків : Право, 2012.